

İlk Türkçe Psikiyatri Tarihi: Avni Mahmud'un *Muhtasar Emrâz-ı Akliyye* Kitabının İlk Bölümü

Tarık Tuna GÖZÜTOK*

Makale Geliş / Recieved: 08.10.2018
Makale Kabul / Accepted: 20.12.2018

Öz

Avni Mahmud Bey, Osmanlı Devleti'nin son yıllarında Toptaşı Bimarhânesi'nde psikiyatri uzmanı ve başbekaım olarak görev yapmış ve Türk Psikiyatri Tarihi'nin en önemli figürlerinden birisi olmuştur. Avni Mahmud Bey'in tarihimize açısından önemli sadece idareciliği ile sınırlı değildir, o aynı zamanda çalıştığı alana Muhtasar Emrâz-ı Akliyye (1910) ve Terbiye-i Akliyye (1916/19) isimlerini taşıyan iki eser bırakarak katkı sağlamıştır. Bu makalede yazarın daha önce başka çalışmalara da konu olan ilk eseri kısaca incelenecektir. Ardından söz konusu eserin başında yer alan Tarih-i Tabâbeti Akliyye (Psikiyatri Tarihi) başlıklı bölümün özgünlüğü üzerine bir değerlendirme yapılacaktır. Makalenin sonunda ise eserin daha önce tamamı Latin Harflerine aktarılmamış olan ilk bölümü ve içindekiler kısmı ekte verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Avni Mahmud, Muhtasar Emrâz-ı Akliyye, Psikiyatri Tarihi, E. Régis.

The First History of Psychiatry in Turkish: The First Chapter of Avni Mahmud's Book Muhtasar Emrâz-ı Akliyye

Abstract

Avni Mahmud Bey served as a psychiatrist and head of physicians at the Toptaşı Asylum in the last years of Ottoman Empire and he became one of the most important figures in The History of Turkish Psychiatry. The importance of Avni

* Arş. Gör. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Bilim Tarihi Anabilim Dalı, tunatg@gmail.com.

Künye: GÖZÜTOK, Tarık Tuna. (2018). İlk Türkçe Psikiyatri Tarihi: Avni Mahmud'un Muhtasar Emrâz-ı Akliyye Kitabının İlk Bölümü. *Dört Öge*, 14, 177-210. <http://dergipark.gov.tr/dortoge>.

Mahmud Bey for our history is not limited to his administration, he also contributed in his field by leaving two books which are titled Muhtasar Emrâz-ı Akliyye (Summary of Mental Illness-1910) and Terbiye-i Akliyye (Education of Mentality-1916/19). In this article, the first book of the author, which was also the subject of other studies, will be briefly examined. Then, a criticism will be made on the originality of the first chapter entitled Tarib-i Tabâbeti Akliyye (History of Psychiatry). At the end of this article, the first part of this book, which has not been transliterated into Latin Letters before, and its contents will be attached.

Keywords: Avni Mahmud, Muhtasar Emrâz-ı Akliyye, History of Psychiatry, E. Régis.

Resim 1: Dr. Avni Mahmud Bey
(Sihhat Almanakı, 1933: 1114)

دكتور عوني محمود مرحوم

Resim 2: Doktor Avni Mahmud
Merhum (Diker, 1922: 472)

İlk tababet-i ruhiyye ve akliyye doktorlarımızdan (psikiyatr) biri olan Avni Mahmud Bey'in biyografisi hakkında kapsamlı bir malumata sahip olmasak da çeşitli devlet arşivlerindeki sınırlı sayıdaki kayıtlar ve vefatının ardından *Dâr-ül-fünûn Tıp Fakültesi Mecmûası*'nda Mustafa Hayrullah (Diker)'in yayımladığı "Doktor Avni Mahmud Bey Merhûm" başlıklı yazı¹ sayesinde hayatı hakkında

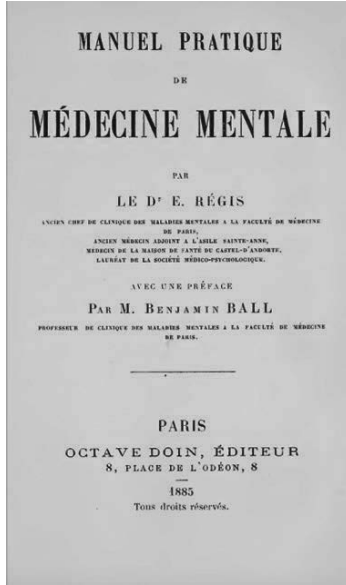
1 Söz konusu yazının transliterasyonu, Necdet İşli tarafından *Tıp Tarihi Araştırmaları* dergisinin 10. Sayısının 186-189 sayfaları arasında "Tabib Mezarları-1 Avni Mahmud" başlıklı makalede yayımlanmıştır. Fakat makalenin sonunda yazının künyesi sehven, *Hekim Mecmûası*, Sayı 10, s. 2,

fikir sahibi olabiliyoruz. M. H. Diker'in ifadelerine göre 24 Şubat 1862 tarihinde Üsküdar'da dünyaya gelmiş olan Avni Mahmud Bey, yirmi iki yaşında doktor unvanını almıştır. İlk baba mesleği olan cerrahlığa yönelmiş ve fakat 3 Şubat 1883 tarihinde Toptaşı Bîmârhânesi'ne atanınca tababet-i ruhiyye ve akliyye mütehasşılığına geçmiştir. Göreve başladıktan yaklaşık iki yıl sonra da aynı kurumda başhekim yardımcılığına tayin edilince hayatını bu alana adanmıştır. (Diker, 1922: 471). İtalyan hekim Luigi Mongeri² ve Avam De Castro³'nun ardından yani İkinci Meşrutiyet'in (1908) ilanından sonra Toptaşı Bîmarhânesi'nde uzun yıllar başhekimlik yapmıştır. (Artvinli, 2013, 233) Kırk yıllık meslek hayatının ardından emekli olan Avni Mahmud Bey, 19 Eylül 1922 tarihinde Kasımpaşa'da bir hasta ziyaretinden dönerken vefat etmiştir (Diker, 1922: 474).

Avni Mahmud Bey, *Muhtasar Emrâz-ı Akliyye⁴ ve Terbiye-i Akliyye (Terbiye-i Hissiyeye, Fikriyye, İradîyye)⁵* olmak üzere iki eser yayımlamıştır. Bu çalışmanın konusu olan eserlerden ilki, daha önce çeşitli araştırmalara da konu olmuştur.⁶ Ancak bu çalışmaların hiç birisinde eserin kapsamlı bir incelemesi yapılmamış, eserin fihristi ve ilk bölümünün tamamının transliterasyonuna yer verilmemiştir. Bu çalışma ile söz konusu eksikliklerin giderilmesi ve literatürümüze katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

1337/1921 olarak verilmiştir. Benzer hataya Avni Mahmud Bey'i konu alan başka çalışmalarda da rastlanmaktadır. Bu sebeple Mustafa Hayrullah (Diker)'in makalesinin yer aldığı *Dâr-ül-fünûn Tıp Fakültesi Mecmûası*'nın kapak sayfası Ek 3'te verilmiştir.

- 2 Ayrıntılı bilgi için bakınız: Fatih Artvinli, "Pinel of İstanbul: Dr Luigi Mongeri (1815-82) and the birth of modern psychiatry in the Ottoman Empire", *History of Psychiatry*, Vol. 29(4), 2018, s.424-437.
- 3 Ayrıntılı bilgi için bakınız: Fatih Artvinli, "Toptaşı Bimarhanesi Sertabibi Dr. Avram de Castro: Bir Biyo-Bibliyografi", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, XIII/2, 2012, s.85-97.
- 4 Avni Mahmud, *Muhtasar Emrâz-ı Akliyye*, Ahmed İhsan ve Şürekâsi Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul 1326 (1910).
- 5 Avni Mahmud, *Terbiye-i Akliyye: (Terbiye-i Hissiyeye, Fikriyye, İradîyye)*, Şems Matbaası, İstanbul 1335/1337 (1916/1919).
- 6 Fahrettin Kerim Gökay, "Bakırköy Sinir ve Akıl Hastalıkları Hastanesinin 50. Yılı Dolayısıyla Tarihi Günlere Bakış", *Bakırköy'de 50 Yıl*, ed. Faruk Bayülkem, İstanbul Matbaa Meslek Lisesi, İstanbul 1977, s.99-100. Hamit Er, "Dr. Avni Mahmut ve Türkiye'de Akıl Hastalıkları Eğitimi", *Tıp Tarihi Araştırmaları*, Sayı: 10, İstanbul 2001, s.185. Şahap Erkoç, "Türkiye'de Modern Psikiyatrinin Başlangıcı ve Avni Mahmud'un "Muhtasar Emraz-ı Akliye Kitabı", *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji (3P) Dergisi*, C.9 S.1, İstanbul 2001, s.124.

Resim 3: Manuel Pratique De Médecine Mentale (Régis, 1985)

Resim 4: Muhtasar Emrâz-ı Akliyye (Mahmud, 1910)

Muhtasar Emrâz-ı Akliyye'yi incelemeye geçmeden önce eserin, Fransız Psikiyatrist Emmanuel Régis'in (1855-1918) *Manuel Pratique De Médecine Mentale*⁷ (Zihinsel Tıbbın Pratik El Kitabı) -sonraki genişletilmiş baskılarında başlığı *Précis de Psychiatrie* (Psikiyatriye Özgü) olarak değiştirilmiş- adlı yapıtına olan malum benzerliğe değinmemiz gerekmektedir.⁸ Her iki kitap arasındaki ilişkiyi tanımlamak için kullanılabilir en uygun ifadenin, “uyarlama çeviri” olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü iki eser arasında benzerliğin esinlenmenin ötesinde olduğu açıktır. İlk bakışta bile fark edilecek olan ilk benzerlik konu başlıklarının hemen hemen aynı olmasıdır. Ancak uyarlama çeviride başlıkların sayısı Régis'in eserine göre daha az ve konuların içerikleri özgüne kıyasla özet mahiyetindedir. Ayrıca her iki eserde kullanılan resimler bire bir aynı olmasına karşın uyarlama çeviride resimler sayıca daha azdır.⁹ Uyarlama çevirinin muhteva bakımından daha az olması, eserin başındaki “muhta-

7 Emmanuel Régis, *Manuel Pratique De Médecine Mentale*, Octave Doin, Paris 1885.

8 Söz konusu benzerliğe eser üzerine yapılan bütün çalışmalarda değinilmiştir. Hatta Derviş Paşa'nın Régis'in, *Précis de Psychiatrie* adlı kitabını çevirmeye başladığını ancak tamamlamaya ömrünün yetmediği iddia edilmiştir. Bakınız: İbrahim Alaettin Gövsa, “Derviş Paşa”, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, Yedigün Neşriyat, İstanbul, s. 103. Avni Mahmud Bey'in söz konusu çeviriden haberdar olup olmadığına dair net bir bilgiye rastlanmamıştır.

9 Emmanuel Régis, *Précis de Psychiatrie*, Octave Doin, Paris 1906 künyeli eserde 82 adet resim bulunmakta iken *Muhtasar Emrâz-ı Akliyye*'de bunların bire bir aynısı olan sadece 23 tane görsel bulunmaktadır.

sar” ifadesi ile uyumludur. Ancak yazarın daha kapsamlı bir eser yerine özet sunmasının çok farklı nedenleri olabilir. Bunlardan ilk akla gelen, özgün eserin yıllar geçtikçe genişletilmiş baskılarının yayımlanmış olması olabilir. Avni Mahmud Bey, kitabının mukaddimesindeki iddiasına göre eserini 1888 yılında tamamlamıştır. Bu ifadesinden, ilkin özgün eserin 1885 yılında yayımlanmış ilk baskısından faydalanmış olabileceği anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak Régis’in sonraki genişletilmiş baskılarını görselleri dışında eserine ekleme ihtiyacı duymamış olabilir. Çünkü Régis’in eserinin 1885 yılındaki baskısında resimlere yer verilmemiştir. Ancak bu kabulden yola çıkarsak, özgün eserin ilk baskısının da uyarlama çeviriden muhteva olarak daha hacimli olduğunu göz ardı edemeyiz. O halde Avni Mahmud Bey’in bazı başlıkları ve ayrıntıları dahil etmemesinin bir diğer nedeni olarak, yazarın kitabın daha çok eğitici bir rol üstlenmesini istemesini yani hekimlere rehberlik edecek nitelikte olmasını arzulamış olabileceğini gösterebiliriz. Söz gelimi Régis’in eserinin bütün baskılarında yer alan “Eterizm, Kloralizm, Kokainizm, Oksikarbonizm ve Diğer Zehirlenmeler” (*Éthérisme, Chloralisme, Cocaïnisme, Oxy-carbonisme, autres intoxications*) başlığının karşılığına Avni Mahmud Bey eserinde yer verilmemiştir. Avni Mahmud Bey’e göre bu başlığın, kendi toplumu için ciddi bir sağlık tehdidi oluşturmadığı kanısına sahip olabileceğini düşünebiliriz. Uyarlama çevirinin, özet niteliğinde olmasının yani bazı konuları ve resimleri içermemesinin nedeni olarak yazarın pragmatik bir motivasyonun olduğu varsayılabilir.

Resim 5: Précis de Psychiatrie deki 21. Resim (Régis, 1906: 220)

Resim 6: Muhtasar Emrâz-ı Akliyye deki 1. Resim (Mahmud, 1910: 145)

Eserin tamamına kıyasla daha “özgün” olan kısımları hiç şüphesiz ilk bölümü, Tarih-i Tabâbeti Akliyye (Psikiyatri Tarihi) ve kitabın sonunda yer alan, Tıp Kanunu Raporları’dır. Eserin birinci bölümü Régis’in de takip ettiği geleneksel ayırım üzerine yani Antik Çağlar, Orta Çağ ve Yeni Çağ dönemleri üzerine kurulmuştur. Ancak metinler karşılaştırıldığı zaman içeriklerin büyük oranda farklı olduğu gözlemlenebilmektedir. Her iki yazar da Antik Yunan’ın Antik Mısır’a olan bağlantısına tıp açısından değinmiştir. Fakat Avni Mahmud Bey, Régis’ten farklı olarak Hipokrat’a (Hippokrates) ilişkin görüşlerini dipnotta da belirttiği üzere Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiyede hocalık yapmış olan Binbaşısı Emin Fehmi Efendi’nin yazmış olduğu bir risaleden iktibas etmiştir. Ayrıca bu bölümde Régis’ten farklı kaynaklardan yararlanmış veyahut dipnotlarda bu eserlere atıf yapma gereği duymuştur. Tamamı Fransızca olan kaynakların künyelerini sırasıyla şu şekilde vermiştir:

- Hippocrate, *De la Maladie Sacree*; traduction Littre; Paris, 1849
- Galien, *Aeuvres Anatomiques, Physiologiques et Medicales*, trad. Par Darrember. Paris, 1859.
- Pinel, *Traité Médico-Philosophique Sur l’aliénation Mentale*, 2 édition, 1809.
- Esquirol, *Des Maladies Mentales*, Paris, 1838.
- Géorget, *Discussion Meédico-Légale Sur la Folie*, 1826.
- Calmeil, *De la Folie Considérée au Point de vue Pathologique, Phylosophique, Hystérique et Judicare*, Paris, 1845.
- Falret, *Des Maladies Mentales et des Asiles d’aliénés*, Paris 1854.
- Morel, *Traité des Dégénérescences de l’espèce Humanie*, Paris, 1857.
- Morel, *Traité des Maladies Mentales*, Paris, 1860.
- Lasèque, *Etudes Médicales*, Paris 1884.
- Baillarger, *Reecherche Surles Maladies Mentales*, Paris, 1890.
- Marcé, *Traité Pratique Des Maladies Mentales*, Paris, 1862.
- Krafft-Ebing, *Traité Elinique de Psychiatrie, Traduction Française*, d’E. Laurent, Paris, 1897.

Avni Mahmud Bey’in kaleme almış olduğu, Tarih-i Tabâbeti Akliyye başlıklı bölümün özgünlüğü sadece kullanılan kaynakların farklılığı ile sınırlı değildir. Régis, İbn Sînâ ve Ebû-Bekir er-Râzî’yi sadece ismen anmışken, Avni Mahmud Bey bu iki ismin yanına ez-Zehrâvî’yi de eklemiş ve bu üç âlimin hayatlarından ve eserlerinden de bahsetmeyi ihmal etmemiştir. Ayrıca Régis’ten farklı olarak Orta Çağ’da İslam Medeniyeti’ne ve İslam Tıbbına iki sayfa ayırmıştır. Avrupalıların Orta Çağ’da akıl hastalarına karşı takındıkları olumsuz tutumlardan bahsetmiş ve Yeni Çağ’a geçiş sürecinde Avrupalıların, İstanbul’daki akıl hastanelerinden etkilendiklerini iddia etmiştir. Bu konudaki dikkat çekici ifadeleri şu şekildedir:

“İşte Avrûpâlılar'ın mecânini tedâviye bedel mücâzâtlandırıdıkları esnâda İstanbul'da bîmârhâne gibi âsâr-ı medenîyye mevcûd idi Avrûpâ'luların İstanbul'a olân seyâhetlerinde mezkûr bîmârhânededen bi-l-iktibâs artık etubbâ yavâş yavâş sağlam fikirler âlmağa başlâyıb nihâyet on sekizinci asırda maraz-ı akliyenin tahsiline esâslı bir tarik-i cedîde girdi.” (Mahmud, 1910: 22)

Yeni Çağ'a ilişkin olarak sunduğu bilgileri incelediğimiz zaman Régis ile paralellik arz etmektedir. Hatta verdiği isimler ve eserlerdeki yer alış sıraları da hemen hemen aynıdır. Her iki eserde geçen isimler, eserlerdeki geçiş sırasıyla şunlardır: Philippe Pinel (1745-1826), Jean-Étienne Dominique Esquirol (1772-1840), Theophile Bonnet (1620-1689), Giovanni Battista Morgagni (1682-1771), François Boisser de Sauvages (1706-1767), Avec Cullen (1712-1792), Antonie Laurent Bayle (1799-1858), Jean-Baptiste Delaye (1789-1879), Achille Foville (1799-1878), Ulysse Trélat (1795-1879), Wilhelm Griesinger (1817-1868), Christian Friedrich Nasse (1778-1851), François-Emmanuel Fodere (1764-1835), Jean-Baptiste-Maximien Parchappe de Vinay (1800-1866), Henri Legrand du Saulle (1830-1886), Jules Falret (1828-1902), Achille Louis Foville (1799-1878), Jules Bernard Luys (1828-1897), Benjamin Ball (1833-1893), Jean Martin Carhcot (1825-1893), John Conolly (1794 -1866), Joseph Guislain (1797-1860), Carl Friedrich Otto Westphal (1833-1890), Daniel Hack Tuke (1827-1895), Sergueï Sergueïevitch Korsakoff (1854-1900). Her ne kadar her ikisi de aynı isimlerden bahsetmiş olsa da Avni Mahmud Bey bu kısmı oldukça kısa tutmuş ve P. Pinel'in Bicêtre'de akıl hastalarını zincirlerinden azat etmesi gibi önemli noktalara kendi ifadeleriyle değinmeyi seçmiştir.

Yeni Çağ'a ilişkin kısa tarihsel dizgesinin ardından bulunduğu asra gelince, Osmanlı Devleti'nin inşa etmiş olduğu bîmârhâneleri kuruluş tarihleri ile sıralamıştır. Bunların en sonunda ise 8 Kasım 1873 yılında Süleymaniye Bîmârhânesi'nden, Toptaşı Bîmârhânesi'ne hastaların naklinden kısaca bahsetmiş ve bölümü sonlandırmıştır.

Kaynakça

- Artvinli, Fatih. (2013). Delilik Siyaset ve Toplum Toptaşı Bimarhanesi (1873-1927), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- (Diker), Mustafa Hayrullah. (1922). Doktor Avni Mahmut Bey Merhum. *Dâr-ül-fünûn Tıp Fakültesi Mecmûası*, Cilt: 4 Sayı:7, s. 471-474. İstanbul: Mektebi Tıbbiye-i Şahâne Matbaası.
- Er, Hamit. (2001). Dr. Avni Mahmut ve Türkiye'de Akıl Hastalıkları Eğitimi, *Tıp Tarihi Araştırmaları 10*, s. 185.
- Erkoç, Şahap. (2001). Türkiye'de Modern Psikiyatrinin Başlangıcı ve Avni Mahmud'un "Muhtasar Emraz-ı Akliye" Kitabı. *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji (3P) Dergisi*, 9:1 / Mart, s. 123-126.

- Gökay, Fahrettin Kerim. (1997). Bakırköy Sinir ve Akıl Hastalıkları Hastanesinin 50. Yılı Dolayısıyla Tarihi Günlere Bakış, *Bakırköy'de 50 Yıl*, ed. Faruk Bayülkem. İstanbul: İstanbul Matbaa Meslek Lisesi.
- Gövsal, İbrahim Alaettin. Derviş Paşa. *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*. İstanbul: Yedigün Neşriyat.
- Mahmud, Avni (1910). *Muhtasar Emraz-ı Akliye*. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şurekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi.
- Mahmud, Avni (1916/1919). *Terbiye-i Akliyye (Terbiye-i Hissiyye, Fikriyye, İrادیyye)*. İstanbul: Şems Matbaası.
- Régis, Emmanuel. (1885). *Manuel Pratique De Médecine Mentale*. Paris: Octave Doin.
- Régis, Emmanuel. (1906). *Précis de Psychiatrie*, Paris: Octave Doin.
- Uzman, Mazhar Osman (ed.). (1933). *Vefat Eden Doktorlarımız, Sıhhat Almankı*, İstanbul: Kader Matbaası.

Muhtasar Emrâz-ı Akliyye

Eser

Bîmârhâne Ser-Tabîbi

Avni Mahmud

Âkıldan ziyâde insânı hıfz ve siyânet eder bir mâl ve mâye yoktur. İnsân sûret degil âkıldır. Hüsn-i sûret cemal-i zâhir, hüsn-i âkıl cemal-i bâtınıdır.

Bir fikri hak şînâstır insân hakikaten

Yoksa urûk ve cild ve ten ve üstüvân degil

Kuvvet-i akliyyeye tarayân-i ihtilâl ve sekte ve kasâret-i insân için a'zam-ı felâket ve bu cihetle tedâvi-i emrâz-ı dimâğîyye-i aklın ulüvv ve sümüvv-i şânı nisbetinde gâye-i ilga'ya şâyân ehemmiyetedir.

Cem'iyet-i Tıbbiyye-i Osmâniyye'ce bi' t-tedkik mazhar-ı takdîr olmuştur.

İstanbul – 1326

Ahmed İhsan ve Şürekâsı

Matbaacılık Osmanlı Şirketi

Mukaddime

Kütüb-i tıbbiyye-i mevcûde arasında mustakilen ilel ve emrâz-ı akliyyeden bâhis Türkçe bir eser bulunmadığı yigirmi beş sene mukaddem nazar-ı dikkatimi celb etmişti. O vakit Fransızca yazılmış olan kitâblardan bazıları zâid malûmâtı hâvî ve bazıları dahî pek noksân olduğu cihetle sûret-i mahsûsada tercüme için içlerinden intihâba şâyân ve bize elverişli bir esere tesâdüf olunamadığına binâen meşâhîr müellifinin asâr-ı mu'teberesinden mesâil ü mebâhis-i nâfia ve mukteziyye tercüme ve telfik olunarak ilel-i mezkûreye âid bir kitâb tertîb edüb tab'ına ruhsat i'tâ buyurulmak üzere üç yüz dört senesi¹ evâilinde makâm-ı âidine takdîm eylemiş idim. Devr-i sâbıkın icraâtı garîbe ve temâyülât-ı acibesini icâbâtından olarak cinnete müteallik kitâb neşri memnû bulunduğundan tab'ına müsâ'ade olunamamış idi. Hamdem sümme hamden bu kere nâil olduğumuz devr-i cedîd hürriyete vesîle-i arz-ı şükran olmak üzere terakkiyât-ı hâzıra-ı fenniyyeyi câmi' ve muhtevî yeniden bir eser tertîb ü telfikine çalışarak bu kere hitâma resîde olmagla tab' ettirilmesine cür'et eyledim. /4/

Fennin işbu şube-i mühimmesi kemâl-i suhûletle anlaşılmaq için nâciz eserimi muhtasar ve fakât malûmat-ı müfideyi muhtevî bir tarzda üç kısım üzere bi't-tertîb cüz'-i evvelini tarih-i tabâbet-i ilel-i akliyyeye ve cüz'-i sânisini emrâz-ı akliyyeye medhal ve mebde' olmak üzere emrâz-ı umûmiyyeye ve cüz'-i sâlisini ale-l infirâd emrâz-ı akliyyeye hasr ve tahsis ve tabâbet-i akliyyenin cihet-i amelîyesine dâir malûmât-ı mücmelleyi hâvî bir de zeyl 'ilâve ettim.

Umarım ki işbu eser-i âcizânemde hasb-el-beşerriyye vuku'ı tab'î olan ilel kusur ve hatâ lütfen mütâla'asına nazar-endâz ragbet olacak zevât tarafından ilâc-ı afv-ı cemil ile tashih ve imhâ buyurulur.

Ve min Allâhu't-tevfik.

1 Aktaranın Notu: 1304 (1888)

/5/ Cüz'-i evvel Tarih-i Tabâbet-i Akliyye

‘İlm-i emrâz-ı akliyyenin hâl-ı hâzırdaki mertebe-i terakkisinin defâten husûl bulmuş olamayacağı der-kâr bulunduğundan tabâbet-i il-el-i akliyyenin ezmine-i kadîme ve sâbıkadan tâ zamânımıza kadar bi’t-tedric ne vech ile mazhar-ı terakkiyât olduğunu muhtasaran olsun bilmenin faîdeden hâlî degildir.

Tarih-i kadîmin hudûd-ı ittılâ‘ı şimdiki İran, ‘Arabistân, Kafkâs, Anadolu, Suriye, Mısır, Tûnus, Cezâyir, İspânya, Frânsa, İngiltere, Almanya, Avrupâ-yı Osmanî ve Macaristân ve Kırım ülkelerini hâvi ise de bu mahallere dâir mevcûd olân malûmâtın doğru ve muvazzahı Mısır² ve Yunanistan ve İtalya’ya münhasır olup diğer mahaller hakkındaki malûmât ise bunlara nisbetle her halde derece-i kâfiyye vardirolamamışdır. Akvâm-ı kadîme hakkında tarih-i il-el-i akliyyece şâyân tezkâr bir keyfiyyet var ise oda kâhinlerin her sınıf /6/ halka galebe çalmasından nâşî mecânîni taht-ı inhisâra almış olmasıdır ki bunlar cinnetin sebebini şeyâtine atf ederek âyîn-i rûhânî ile tedâvî iderler ve mecânînin bu sûretle tedâvîlerine mahsûs ayrıca ma’bedler bulundururlar imiş. İlel-i akliyyenin tedâvisine mahsûs birer dârü’l-tedâvî demek olan işbu ma’bedlerde icrâ olunan usûl her ne kadar hâtâ ve taasubdan ârî degilse de bu sûretle olsun tedâvî en evvel Mısır kıt’asında görüldüğü cihetle asl-ı tabâbet-i il-el-i akliyye meşîme-i Mısır-ı kadîmden tevellûd etmişdir. Tabâbet-i mezkûre sonradan Yunân-ı kadîme intikâl idüp orada (Esculape)³ ma’bedlerini idâre eden (Asclépiade) ya’ni bir nevi papas hekimleri bilhassa mecânîne bakmakla mükellef olduklarından bunlarda kezâlik bir takım efsunları yapmak, kûrbanlar kesmek, mâ-ı mukaddesle vucûd-u yıkâmak misüllü vesâit ü âyîn-i rûhânî ile mecânîni tedâvî ederler ve fazla olarak oyun, eğlence, muzika, gezdirmek, miyâh-ı tabi’iyye menâbı’ında iskân u jimlâstik misüllü ba’zı günâ vesâit-i sıhhiyye de mürâca’at eylerler imiş. İşte şu devr-i kehânetde cinnet hakkında olân fikr ile cinnetin tedâvisine dâir olân tedâbir bunlardan ibâret olup gerçi devr-i mezkûr birkaç bin senelik bir zamân-ı azîmi hâvi ise de zulmet-i mechûliyet içerisinde bulunduğundan tabâbet-i il-el-i akliyyeye dâir bundan ziyâde mağlûmât ahz edilmek mümkün olamamışdır. Lâkin şunu da ilâveten beyân etmek lâzımdır ki milâddan altı yüz sene mukkadem Sisam Ada’sında tevellûd etmiş olân hükemâyı /7/ meşhûreden Fisogores’in himmet ü gayretiyle mecânîni ârtık papaslar elinden alınarak felsefe ile karışık bir nev’-i tabâbet ile tedâviye bâşlânlıp bilâhare işe (Hippocrate) intikâl etmiş ve artık Bukrât devr-i tarih-i tabâbet-i il-el-i akliyyenin hemân mebde-i add u i’tibâr idilmiştir.

2 Kâffe-i müverrihinin nakl ü rivâyetine göre Mısır’ın birinci hükümdârı Hazret-i Nûh ‘aleyhi’s-selâmın hafidi olan Hâm’ın oğlu Misrâyim olup hicretten 3290 sene mukaddem ve tûfandan 774 sene sonra memleketini kendi ismine mensûben Mısır tesmiye eylemiştir.

3 Aktaranın Notu: Mitoloj’de “Hekimlik Tanrısı”.

İstirâd⁴

Bukrât hayli müddet ale-l umûm tabâbetin mucidi zan olduysada terceme-i hâline ve eslâfının kemâline ve ale-l husûs müellifâtının meâline imâle-i nazar olan ununalıdan berü bu zann tedennî etmeğe başlamıştır.

Bukrât (Kitâb-ı Hakâyıkut'-Tıb) nâm eserinde “tabâbetin kurûn-ı kadîmeden beru vâsıl olduğu turuk-u müstakime ve kavâide-i sâbite vâsıtasıyla nice hakâyık-ı muhimmeye kesb-i ıttılâ olunmuştur” diyor ki şu ifâdesinden tabâbet hakkında Bukrât'tan evvel pek çok vakitler tecârib ve tedkikâtda bulunmuş olduğu anlaşılır.

Demek oluyor ki asrı Bukrâtı bir zamân câhiliyet olmayub Bukrât her şeyi müheyya ve âmâde bularak meftûr olduğu zekâvet-i /8/ kâmileşi hasebiyle tıbbın belki cümleden ziyâde tevsî' ve ikmâline sarf-ı mukadderat eylemiştir.

Tabâbet-i akdem ihtiyâcâtından olduğu cihetle hilkat-i beşerden berü neş'et etmiş bir fenn olduğuna şüphe mi ediliyor? Akl-ı beşerin tevessündeki usret ve terakkisinde olan batâet ve bu sırada vukû bulân hatiat u noksâniyyet ârasında hak u sevâbı tefrik ederek tahsil-i kemâl etmek bir kere tasavvur u mülâhaza âletine alınınca tabâbetin bir kişinin eser-i himmetiyle husûl-pezîr olması muhâl-endermuhâl olduğu derhâl teslîm olunur.

Bir kerede mebd'e' ulûm-u medeniyet menşe'-i fûnûn u san'at u vatan-ı âkıl u zekâvet olan Mısır-ı kadîme atf-ı nazar edelim:

Eğerci mürur-ı edvâr u edhâr arâzi-i Mısriyyeyi tezyîn ve îmar eden meâsir celile-i bî-şumârın cüz'ü küllisini mahv u muzmahil kılmış ise de şu yakın vakitlerde bi't-tahatrî cem olunan meylen enkâz u kisârat u garâbet-i simât-ı Mısriilerin mertebe-i kemâlde temedünlerine birer şahid-i bâkîdir. Buna şübhe edenler olur ise kesb-i emniyetleri için (Teb) şehrinin harâbe-i zâr-ine bir seyâhat etmelerini tavsiye ederiz. Ârtık orada arîz ve amîk sanâyi-i Mısriyyenin vâsıl olabildiği mertebe-i kemali irâe eden evrâk-ı muhteşeme ve temâsîl-i cisime ve nâsibi âliye ve bekâyayı ebniye-i müzeyyen-i muhtelifei mütâlâa ve temâşâdan sonra bu harâbât-ı cisimenin vucûdi bay-ı hâl bir hey'et-i azîmenin takdimini müstelzim olmaz mı sualine cevap verilsün! / 9 /

Yunân ve Româlîlar'ın dahî mezkûr millet-i kadîme hakkında olan şehâdet-i mutebereleri ve ez-cümle ve asr-ı sâbıkın hükemâ-ı hikmet ittisâmından _____⁵ “müddet-i medîdeden berü kesb olunân malûmât-ı mühime-i tıbbiyyi oldukça

4 Bukrât'a dâir istirâden beyân edilecek malumât Mekteb-i Tıbbiye-i Adâ'diyye ders nâzarı ve Mekteb-i Tıbbiye-i Müllkiyede ilm-i hıfz-ı sıhhat muallimi iken irtihâl dar-ı bekâ eden Binbâşı Emin Fehmi Efendi merhumun kaleme almış olduğu bir risâleden icmâlen ahz u iktibâs edilerek der-kâr olunan ehemmiyet u fevâidine binâen buraya derc u ilâve edilmiştir.

5 Kelime tespit edilememiştir.

kâideye rabt ile bir şâhrah-ı küşâdında Mısriilerin âkvâm-ı sâireye mukaddem oldukları bî-reyb u gümân ve millet-i mezkûrenin tahsil-i tabâbetde ibrâz-ı mahâret eylemek husûsunda cümleden akdem buldukları mütekkadîminin şahâdet-i muteberesiyle bâhir u ayândır.” demesi isbât-ı müddeâya bir delil-i kafidir.

Mısır-ı kadîmede ulûm-u tıbbiyenin terakki etmiş olduğunu müsbet delâil u izaheden biri de etebbâ-i Mısriyyenin nezd-i ecânibde ihrâz eyledikleri nâm u şöhrattir.

(Herodot)’un kavli üzere hükümdar-a- Fars-i kadîmden (Sirus- Keyhüsrev) Mısır’dan bilhassa bir kehhâl-i cerrâh celb eylemiş ve diğer rivâyete göre (Sirus) Mısır’da bulunan etebbâ-i meşhûreden pek çoğunu nice hedâyâ ve taltifât ile Memalik-i Farsa isticlâb u ânda tavattunları için terfih u tena’umları emrinde bezl-i himem bî-hesâb eylemiştir.

Velhâsıl Bukrât’dan evvel Mısır’da tabâbet, ilm-i nâmına yakışacak mer-tebede terakki etmiş olmağla Bukrât’dan ihdâs-ı kerdesi olmadı müstebân olur.

Şurasıda mağlûm olsunki Bukrât’ın ibâ’ u insâb-ı olân Asclépiade’ler Mısır-ı Aklepiyad’dan⁶ münşâib olmağla ulûm-i tıbbiyenin /10/ Yûnân’a intikaline bu dahî bir delil-i alenîdir. Mısır’dan defaât ile arâzî-i Yûnâniyeye olân hicret-de cümle fûnûn u maarifle berâber ulûm-u tıbbiyenin de intikâl etmesi berâhî-i müddeâmıza bir zamime-i azîmedir.

Ulûm-u tıbbiye sülâle-i Aklepiyad’ın ellerinde refte refte terakki etmiş olub bunlar üstâdları olan Mısri’lerde gördükleri gibi zimâm-ı ruhbâniyyet ü ulûm-u mağrifetle kendilerine hasr ederek her nerede bulundular ise inşâ ettirdikleri maâbed-i cesîmede rûz vu şeb tahsil-i ulûm u fûnûna ve hasseten tabâbet şeref-nümune sarf-ı mâ-hasal vus’ ü iktidâr-u binâ-ı muallâyı tabâbeti böylece tahkîm u tarsine ibtidâr eylediler. Bunların usûl-i tabâbetleri bi’aynihi Mısır’ın usûlüne müşabih olub hastaganından birini hufre-i memâtden halâs edebildiklerinde bir mahale tecemmi ile cedd-i emcedleri olân Aklepiyad’ın nâmına olarak âlihelerine takdîm-i karâbine ictisâr ederlerdi.

Asclépiade’lerin ulûm-u tıbbiyyeye ettikleri hidamat yalnız bunlardan ibâret olmayıb maâbed-i mezkûrede te’sîs ettikleri medâris-i tıbbiye meşhûr illa nâm olmuştur.

(Calenûs) te’lifâtında üç medrese zikr ediyor birincisi medrese-i İstanköy -ki durûnunda Bukrât tevellüd etmiştir- ikincisi medrese-i Kinid⁷ üçüncüsü Rodos medresesidir.

Vaktâki Asclépiade’ler medrese-i mezkûrede tıbbın terakki ve kemâline cehd u ikdâm etmekte iken (Fisogoras) İtalya’da diğer bir dâr-ül-fûnûn-u tıbbi-

6 Aktaranın Notu: Asklepios: Mitolojide “Hekimlik Tanrısı”. Yazarın kasttediği Antik Mısır’ın hekimlik tanrısı ise İmhotep.

7 Aktaranın Notu: Knidos.

ye vaz' u binâ eyledi ve mû-ı-ileyh asrının /11/ ferîdi olub mesleğine gidenler (Fisagoresiyun) lakabıyla mulakkab oldular. Bil'âhire Fisagoresiyunun bir kısmı hüküm-ü zamânın ilcaâtına adem-i tahammülden nâşi tâgîlerek belde belde icrâ-yı tabâbet ettiler ve Asclépiade'leri dahî neşr u ta'mîm-i maârifeye mecbur eylediler zîrâ Asclépiade'ler icrâyı tabâbeti yâlnız kendilerine hasr-etmek efkâr-ı sakimesiy-ile âmel eylediler. İşte şu medreselerin husûle getirdiği hükemâ ve etibbanın eser-i himmetleri ile elbette Bukrât'dan evvel ulûm-u tıbbiyede pek çok terakkiyât zuhura geldiği aşikârdır. Vâkı'a Bukrât'ın selef u muâsırı bulunan etibbâ ve hükemânın her ne kadar eserleri bize vâsıl olamamış ise de ulûm-u tıbbiyeye dâir pek çok kitab-ı resâil tertîb ve te'lîf ettiklerine bi-z-zât Bukrât ile cümle müellifin-i kadîme müttefik-i aleyhdar bunu te'yîd içün Bukrât'ın şu kelâmı kâfidir:

“Tabâbet hakkında hârr u bârid u ratıb-u yabis kâidesine istinâden tahrîr-i merâm veyâ sevk-i kelâm edenler ekser husûsda hatâda bulundular tabâbetin hakikati artık zâhire çıkmış ve sûret-i icrası kesb-i ehemmiyet etmiş ve muallim-ü müderrisleri fevk-al-âd ta'izmi izaz olunmakta bulunmuş iken ilm-i tib hakkı içün böyle hatâların vucûd-u şâyân-ı teessüfdar elbette sını'at-ı tabâbetin ehil u nâehilleri vardır bu ise mevcûdiyetine bir delîl-i âhirdir sını'at-ı mezkûre min-el-kâdim sübut eden hesâbsız keşfiyât vâsıtasıyla esâs hakîki ve usûl-i sahiheye vâsıl olmuştur. Bundan böyle her kim ki kavâid-i makbûle /12/ mevzû-yu bertaraf ederek diğerk tarîke sülûk ile bir usûl-i keşf ettim iddiâsında bulunur ise nefsinin ve âhîrini aldatmış olur” imdi şu sözler tabâbeti icâd ve ihdâs eden bir kimsenin ağzından çıkâbilir mi? Velhâsil evvelâ tabâbet eski zamândan beri Mısır-ı kadîmede ilm hâlinde mevcûd idi. Sâniyen âli Asclépiade'nin münşâib olduğunu Aklepiyad'ın eser-i himmetiyle Yunâna nakl olundu. Sâlisen Mısır'da olduğu gibi Yunan'da dahi icrai tabâbet ibtidaları tâife-i ruhbâna mahsus olub Yunânîlerin müşahedât-ı tıbbiyeyi mağbedlerde kayd u tahrir etmeleri emri tedâvide sülûk ettikleri usûl ile sâir-i adab-ı tıbbiye-i mtehazze'leri Mısri'ler kâmilen mutabık ve muvaffak olması bu iki kavmin usûl-i tabâbeti menba ve ahaden ahz u ikbas etdiklerine bir delîl-i alenidir.

Râbian rehâbîni Mısriye'ye imtisalen maâbed-i Asclépiade'yede icrâ olunân tabâbet bazılarının zâhib oldukları gibi kizb u kehânetden ibaret olmayıb her ne kadar sülûk olunan usûl-ü hatâ ve taassubdan ârî ve mücerred değil ise de herhâlde maâbed-i mezbûre ilel-iskam-ı beşeriyyenin tedâvisi husûsunda küşâd olmuş cesîm hastahâneler mesabesinde birer dar-ül-tadâvi idi.

Hâmisen maâbed-i mezkûrenin bazılarında te'sîs olunan medârisde tabâbet en ziyâde terrakî etmiş idi.

Sâdisen Fisâgorsiyûn tabâbeti eyâdî-i rehâbînden halâs ile ta'mîm u intişâra bâdî oldular. Terakki-i ulûm hakkında belki emsâli /13/ nâmevcûd olan işbu hidamat-ı azimenin bâis u sebebi İtalyâ medresesi olub Fisâgoras ve telâmizi dahî pek çok neşriyâtda bulundular.

Sâbian ulûm-i tıbbiyede mezkûr inkılâbâtı görerek hükmâ-ı Yunâniye dahî tabâbeti bir tâkım avatık-ı râhibiyyeden havas iden terakkiyâta biliştirâk ba'demâ umumun nazar-ı hükmü ta'rizine vaz' edildiler bu hâl ile ulûm-i tıbbiyenin ceht-i nazariyesi tekessür u Yunânîlerin gonca tahayyulâtı hâdika-yi vâsia tabâbetde tezehrîr etmeye başlâdı.

Sâminen etıbbâ-ı mütekkadîme ile râh-ı şebgâh tabâbet tesviye ve izâe olunmuş ve diğerk yandan dahî bunca ulemâ ve hükemâ hakâyık-ı tıbbiyenin tarik-i hall u keşfini irâ'e etmekte bulunmuş yanî bir büyük terakkiyât-ı ilmiye ile vesâit-i tahsiliyye-i tıbbiye tehiyye kalınmış iken Bukrât âlim-i ilme zuhûr etdi.

(Bukrât) mâlum olduğu üzere İstanköy Adası'nda Hazret-i İsa'dan (460) sene evvel tevellüd etmiştir. Hakîm-i müşarünileyh her ne kadar sûret-i husûsiyede emrâz-ı akliyeden bahs etmemiş ise de te'lifâtı mütalaa edilir ise emrâz-ı mezkûre hakkında bir hayli malûmat sâhibi olunduğu anlaşılır.

Müşarünileyhin (Phrénitis) maniya, mâlihulyâ, sar'aya dâir eslâfın müellifatından âhiz u iktibâs etmiş olduğunu serd eylediği mevâdd-ı malûmata bâkılırsa kendisinden evvel /14/ sûret-i husûsiyede ille-i akliye ile tevaggul olunduğuna hükm olunabilir.

Gerek etıbbâ-i kadîmenin ve gerek Bukrât'ın Phrénitis tabiri ile kangı nev hastalığı zıkr etmek istediklerini bihakkın ta'yîn etmek müşkil ise de bu bâbda i'tâ etmiş oldukları tafsilâta nazaran nâm-ı mezkûr ile cunûn hâdd-ı zâtı veyâhûd arazının ekserini ve bilhassa hezeyân-ı hâdd-ı humevîyi tavsif etmiş oldukları zan ediliyor me'-hazâ Phrénitise âid malûmat Bukrât'ın kitâblarında muğlak ve müşevveş olduğu gibi maniyeye dâir yazmış olduğu şeyler dahî onlardan dahâ ziyâde kârışıktr. Bukrât dahî dâhil olduğu hâlde müellifin-i kadime-i maniya-yı hâdd veyâhûd müzmin olarak bir hezeyân-ı şedîd gibi add ve itibâr ediyorlar imiş. Bukrât'ın koleksiyonunda mezkûr maniya illeti phrénitis ve mâlihulyâ ile tahlit edildiği gibi mâlihulyâ dahî bihakkın ta'rîf edilememişdir Bukrât'a göre illet-i mezkûrenin başlıca sıfatı havf ile me'yüsiyyet halleridir.

Şu zıkr olunân phrénitis ve maniya ve mâlihulyâdan başka Bukrât cinnet-i hamliyye ve küliyyeyi dahî göstermiştir.

Emrâz-ı asabîyyeden isterî hakkında gerçi o kadar malûmât i'tâ etmemiş ise de sar'aya dâir bir hayli tafsilât vermiş ve hattâ sar'anın hezeyân ile dahî ihtilâl edebileceğini bildirmiştr. Hele cinnetin bir âfet-i dimâğiyye neticesi olduğunu ilk def'a olarak serâhaten beyân edipde demiş ki ⁸ "bir taraftan huzûzât, /15/ meserrât, gülüb oynâma ve diğerk taraftan küdürât, âlâm, hüzn ve hoşnûdsuzluk hâlâtı bize dimâğdan geldiği misullü yine onun vâsıtasıyladır ki düşünüyöruz, anlıyöruz, işidiyöruz,

8 Hippocrate *De la Maladie Sacree*; traduction Littre; Paris, 1849.

güzeli çirkinden ve iyiyi fenadan, hoşâ gideni hoşâ gitmeyenden tefrik ediyoruz ve kezâlik onun vâsıtasıyla tecennün ve hezeyân ediyoruz, gerek gece ve gerek gündüz zuhûr eden havf u dehşetten taciz u bizâr oluyoruz” velhâsıl yalnız Bukrât birinci defâ olarak cinnetin tabiat-ı marazîyesini anlamak şerefine mazhar olmuş olduktan başka Asclépiade’lerin mâ’-i mukaddes ile vücûdu yıkâmak, eksorsizm yanî mecnûn u mârizlerin üzerinden cinlerin defîçûn okûnân duâ ve icrâ olûnan efsûn ve sihr-bâzlık gibi vesâitlerine karşı fesat-ı muhsilât, mukayyî’, himye, riyyâzât-i bedenîyye, çalgı ve seyâhat misüllü fenne ve âkıla mûvâffak olân bir tâkım tadabîr-i tibbiye isti’ mâl eylemiş olmasıyla da bihakkin şâyân medh ü sitâyîştir. Hakîm-i müşârûn-ileyh olvakit cinnete kârşî isti’ mâl olunmakta bulunân harbakın yoluyla isti’ mâl olunmasına hizmet etmiştir. Olduğu gibi mâlihulyâyı intihârîda lûfâh-ıl berî isti’ mâl eylemiştir.

Etubbâ-i kadîmenin mecânine ne sûretle muamâle etdiklerine ve hâlât-ı şedîde ve müşkilede vesâit-i cebriyye isti’ mâl edûb etmediklerine dâir malûmât ahz olunamâktadır.

Bündan sonra ârtık malûmât-ı tibbiyye-i ilel-i akliyye Româ’ya intikâl eylemiştir. Târih-i tabâbet-i akliyyenin bu devrinde /16/ (Asclépiade⁹), (Celse¹⁰), (Arété¹¹), (Soranus¹²), (Cælius Aurelianus¹³), (Galien) zikr eylemek lâzımgelir.

Asclépiade (Hazreti İsâ’dan seksen sene evvel) Bukrât tarafından mübhem bir sûretle kabûl edilen eşkâl-i cunûniyyenin kat’iyyen tefrikine yârdım etmiş ve ondan sonra müellifin cinnet-i (humma’ ile müterâfik cunûn-i hadd yâhûd phrénitis) ve (hummadan âyrı olân cunûn-i müzmin yâhûd maniya ve mâlihulyâ) nâmları ile iki kısma taksim etmişlerdir. Kezâlik Asclépiade hayâl-i hissî gâlat-ı hissiden musarrahan temyiz u tefrik eylemiştir.

Celse (Hazret-i İsâ’dan beş sene sonra) tasnîfatında sarf-ı cinnete dâir pek âz şey zikr etmiştir.

Asclépiade tarafından nâm-ı umumi olarak kabûl edilmiş olân (ihtilâl-ü’d-dimâğ) tabiri yerine (insâniye yanî cinnet) nâmını kullanmıştır gerçi Celse müdâvat-ı mecânın hakkında biraz tafsilât vermiş ve müdâvat-ı sıhyeye ve manevîyye-i kâide sûretinde zikr ve ityân etmiş ise de mecânin-e şedîden perhiz ettirmek ve onları zabt-ü-rabt etmek için zincirlerle bağlamak ve hatta mücâzât eylemek gibi bazı münâsebetsiz tedbîrlerde bulunmuştur. Velhâsıl Celse ilei akliyyeye dâir esâslı bir şey’ ilâve edememiştir.

9 Aktaranın Notu: Asclepiades Pharmacion, Yunanca: Ἀσκληπιᾶδης, Yunan Hekim (MS. 1. 2. yüzyıllar).

10 Aktaranın Notu: Selsus (Celsus) Yunanca: Λόγος Ἀληθής. (MS. 178).

11 Aktaranın Notu: Kireneli Arété, Yunanca: Ἀρήτη.

12 Aktaranın Notu: Efesli Soranus, Yunanca: Σωρανός.

13 Aktaranın Notu: Cælius Aurelianus (Romalı Hekim, Efesli Soranus’un eserlerini Yunancadan Latinceye çevirmiştir.).

Arété (Hazret-i İsa'dan seksen sene sonra) cünunun eşkâl-i muhtelifesi ilel-husûs maniye ve mulihulya hakkında tafsîlât-ı sahihe /17/ vermiş ve onların bazı enva'ını dahî ta'yîn eylemiştir. Bundan başka aklın makarrı ve hareketin menşe'i dimâğ olduğunu bildirmiş ve merâkiz-i asabîyyenin vezâ'if-i salibiyesini tanımıştır.

Soranus'un (Hazret-i İsa'dan doksan beş sene sonra) tasnîfâtı gaîb olmuş olduğundan mûmâileyh efkârına ve vücuda getirdiği âsar-ı terakkiye dâir bittab' malumât istihşâl edilememiştir.

Cælius Aurelianus (Hazret-i İsa'dan ikiyüz otuz sene sonra) ilel-i akliyyeye dâir (Arété) tarafından irâ'e olunan usûl-i müstahseneye pek az bir şey ilâve itmiş vefakat müdâvât husûsunda haylice hizmet eylemiştir yanî müdâvât-ı hükm-iyye ve maneviyyeye dâir güzel tafsîlât vermiş olduğu gibi mecânine mülâyemetle muamele olunması ve bugün vesâ'id-i gayr-i cebriyye ta'bîr ettiğimiz usûl-i müstahseneyi meydâna koyarak vesâ'id-i cebriyenin def ü ref-i lüzumunu bildirmiş ve o vâkitler malumât-ı şedide ve cebriye istiğmâl olunmak tarafdâranına karşı hayli müdâfaâdde bulunmuştur.

Mumaiyleh mecânin-i mütehevviyeyi yalnız yumuşak bezler ile zabt ü rabt edip yanlarında müdebber hizmetçiler bulundurur imiş.

Hükemâ-yı kadîmenin en sonu olan (Galien - Câlienüs)¹⁴ fizyoloji'i dimâğiyyeye vâkıf idi ise de ihtilâlü'd-dimâğa dâ'ir /18/ bu da yeni bir şey ilâve edemeyip yalnız cunûn-i zât-ı ile cunûn-i arazîyi tefrik eylemiştir.

Tafsîlât-ı meşrûhaya nazarân en evvel Mısır-ı kadîmde zuhûre gelen esâs medeniyet ve tabâbet-i memâli-i mezkûreden Yûnânistân'a hicret-i eden adamlarla memalik-i Yûnâniyye'ye bi'l-intikâl gerçekten bir kudret-i kâmile-i beşeriyye ile edilen hizmet ve himmetler neticesi olarak tevessü ve terakki eyledikten sonra Româ'luların dahî bu medeniyeti lâ-siyyemâ tabâbet-i ilel-i akliyyeyi bir kat daha tevessî' eylemiş oldukları anlaşılıyor.

Galien'den sonra her şey' zulme-i iğtişâşât içerisine müstağrak olub gitmiştir.

Akvâm-ı vahşiyenin iyâd-ı zülmi ve bârbârların tüdeymir-i cevr-i ile Româ Devlet'i 476 sene'î milâdisinde harâb ve berbâd olduğu vakit kürenin mevaki'-i meskûne'-i malûmesinde sâkin milel-i muhtelife dahî muktezâ-yi cehl u nâdânı kudemânın ulûm u funûna dâir bırâkdıkları âsârın pek çoğunu itlâf u ifnâ etmişlerdir.

Hâl işbu raddede ve ufk-ı âlemde zulmet-i cehâlet rûdâde iken cihet-i cunûniyye-i şarkiyede vâki hatt'-ı Arabistân'dan âftâb-ı cihântab dîn-i mubîn pertev-endâz ruy-i zemîn olmakla nûr-ı ilm ü funûn ez-ser-nev intişâr u ta'mîme başlâyub âlim-ül-evvel nûr-i-nübüvvet ile münevver olmuştur.

14 Galien, *Aeuvres Anatomiques, Physiologiques et Medicales*, trad. Par Darember. Paris, 1859.

Nebî-i Zîşân efendimiz hazretleri eşref-i kabâil-i Arab olân Kureyş kabilesinin benî Hâşim kavmindendirler. Velâdet-i şerifeleri essah-ı akvâle göre (570) sene-i milâdiyesi nîsânın yigirmi /19/ yedisidir (rebîü'l-evvelin on ikinci pâzar ertesi gecesi) kırk yaşında bi'set ihsân olundu. Bi'setin on üçüncü senesinde yani 622 sene'i milâdîsi temmuzunun on altıncı günü Mekke'den Medîne'ye hicret buyurdular ki işbu hicret-i seniyye ehl-i İslâm için mebd'e tarih-i itibâr olunmuştur.

Şu hâlde İslâmiyet'in mabâdi-i intişârı milâd-ı İsa'nın yedinci asr-ı evâiline müsadif olmuş ise de millet-i İslâmiyye gerek siyâsiyât vü gerek funûn u hikemiyyâtca asıl hizmetini Abbâsiler¹⁵ zamânında meydana koymağa başlayub Abbâsiler Bağdâd şehrine cihânın dâr-ül-maârifî hâline koymuşlar ve ulemâ u hükemâ-ı Arab maârif-i kudemâ-ı Yûnâniyye'den ele geçirile bilenleri derhâl Arabca'ya tercüme bir kat daha tevsî'e himmet etmişlerdir ki müehharân bu envâr-ı maârif-i Mısır ve Endülüs taraflarında dahî eşî'a-pâş olmuştur.

Erbâb-ı mütalaanın maalûmudur ki Tıb-i Arab tamâmiyle Tıb-i Yûnân'dan muktebes olmayıp evvelce Mısır u Hind u Fars-ı kadîmin müessir-i tıbbiyesi hasb'el-istinas memalik-i garbiyyeye intigâl eylemiş olduğu cihetle Tıb-ı /20/ Arabiyye'nin bundan bi'l-iktibâs kesb ettiği terakkiyât-ı ahiran-ı Kadîm-i Yûnân tababetinden ihz eylediği maârif-i tıbbiye ile kesb-i vü'sat eylemiş vü binâen aleyh edvâr-ı zuhûr u istikrâr İslâm'da vukû'a gelen tecârib-i ilmîyyenin ibdâ' eylediği ilâvatle gencîne-i ilm-i tıbb-ı Arabî mâlâmâl cevâhir-i terakkiyât olmuşdur.

Hele Ebû Bekir er-Râzi¹⁶ ve İbn Sînâ¹⁷ ve Ebu'l Kâsım¹⁸ gibi dehâtın te'lîf eyledikleri kütüb-i tıbbiye Kurûn-ı Vustâda bulunân umum-ı etebbâ indinde düstürü'l-amel olarak (kitab-ı ümmehât-ı tıbbiye) nâmını almış ve kurûn-i âhîrede iştihâr-ârâ-yı kemâl olân etebbânın /21/ semere-i tedkik u ictihâdları olân

15 Millet-i İslâmiyye'den kurûn-ı vustâ zafında Suriye'de Devlet-i Emeviye (Hicretteden 41 sene sonra) Bağdâd'da Devlet-i Abbâsiyye (Hicretten 133 sene sonra) ve Konya'da Devlet-i Selçûkiyye (Hicretten 433 sene sonra) ve Mısır'da Fâtîmiyye ve Eyyubiyye gibi devletler teşkil edildiğinden mâada bunlar meyanında yüzlerce tavaif-i mülûk dahî zuhûra gelmiş ve hele İrân'da ve Asyâ-ı vasat-ide bir tâkım büyük ve birçok küçük hükûmât-ı müstakile kurulmuştur.

16 Asıl ismi (Ebû Bekir Muhammed bin Zekerîyyâ er-Râzi) olub müşârün-ileyh (Rey) şehrinde 246 sene'i hicrisinde tevellüd etmiş ve 329 sâlında vefât eylemiştir. Gençliğinin birâz vaktini sefâhatle geçirub sene'i otuza bâliğ olduğunda ulûm ve funûn tahsiline bed'an ve vakit kalilde felsefiyât ve hususiyle tabâbet-i kemâliyye biltahsîl-i asriyyenin birinci tabîbî olarak ulûm ve maârif mektebesi sâyesinde sit ve şöhreti âlemi tuttuğundan o vakit Bağdâd'da vakî' kebîr bîmâristâna tabîb-i evvel nasb olunub şu memûriyet-i cedidesi maalûmatının ikmâl ve itmâmına bir vesîle olmuşdur.

Seksen üç yaşında bulunduğu halde vefât ettiği tarihlerde muharrerdir. Ulûm-u metbû'aya dâir 226 cild kitâb te'lîf etmiştir.

17 Ulûm-u tabâbette asrının feridi ve belki kurûn-ı vusâdının ferid-i ekmeli ve ulûm-u akliyyede millet-i İslâmiyye'nin nûr-i-çeşm iftihârı olân Ebû Ali Hüseyin bin Abdullâh bin Ali bin Sînâ sene'i hicrinin 380 salnâmede tevellüd ve 57 yaşında olduğu hâlde 482 yılında vefât etmiştir.

18 Fenn-i tıb ve cerrâhide fevkalâde mahâreti olduğundan müşârün-ileyh lokmân-ı zamân derleridi. Te'lîf etmiş olduğu 32 cild kitâbın ekserisi mu'ahharan Lâtinceye tercüme olunarak Avrûpâ'da tab ve neşr olunmuşdur.

keşfiyât-ı tıbbiye ve vücûda getirdikleri mü'ellifât işbu ümmehâtın meşime-i marifetinden tevellüd eylemiştir. Velhâsıl ulûm u ma'rîf beyn-el-İslâm kemâl-ü sür'atle şâhrah-ı terakkide revân olduğu zamânlar fenn-i tabâbet-i akliyye dahî kesb-i ehemmiyet ederek etıbbâ-ı İslâmiyye re'sen enzâr-ı ibret u istifadeye birçok eserler koymuşlardır.

Şuna tee'ssüf ediliyorki Arab'ların ilel akliyyeye dâ'ir olân taz'ifât-ı kesiresinden pek çoğu sonradan zâyi' vü bi-nişân ve diğer kısmında kütüphâneler köşelerinde mütevârî' gubâr-ı nisyan olmuş olduğundan tabâbet-i ilel akliyyenin terakkisinde ulemâ ı hükemâ-ı Arab'dan hangileri tarafından en ziyâde hizmet edilmiş olduğuna dâ'ir maalûmât istihsâl edilemiyor.

Vaktâ ki birtâkım vakâ'yı mühime-i tarihiyye-i ulûm u maârifin devâm-ı terakkiyâtına mâni' teşkil edib merâkiz-i funûni harâbe-zâre çeviride fenn-i tabâbet-i akliyyenin terakkisi dahî bi't-tabi sekte-dâr oldu. Gerçi bu aralık Osmanlılar'ın İstanbul-u feth etmesi¹⁹ İstanbul'da bulunan bir tâkım ulemâ-yı kadîmenin İtalya'ya hicretine bir vesîle olarak bunlar Yûnân-ı Kadîm ü Lâtîn ü Arablar'ın âsarını kendi lisânlarına tercüme ile evvelâ İtalya'da ba'dehu Frânsa vesâ'ir mahâllerde ulûm u funûn yeniden intişârına sa'y u gayret etmişlensede tabâbet-i ilel akliyyeyece /22/ hiç bir güne eser-i terakki görülmedikten başka eski âsar-ı terakki dahî mahv olarak tedennî rû-nümâ olmuşidi. O derecelerde bir tedenni ki mecânin-i mutantan sûretde icrâ olunân eksorsizim usûsli vü âyîn mezhebi ile şifâ-yâb olmâz ise işkence ve mücâzât-ı bedenîyye uğradılır ve bilâhere bu biçâregân ihrâk bi'n-nâr cezasıyla cezâlandırılmaga başlâmuşdı ki zavâllıların âkıllarını gâ'ib etmesi ölümlerine ve âlevler içinde yânmalarına sebep olarak şu sûretle avâmın itikâdât-ı bâtulasına kurbân edilir idi ve hatta parlamento tarafından dahî bizzât mecânin haklarında işbu muâmelât-ı vahşiyâneye sebebiyet verülür imiş.

İşte Avrûpâlular'ın mecânini tedâviye bedel mücâzâtlandırırdıkları esnâda İstanbul'da bîmârhâne gibi âsâr-ı medenîyye mevcûd idi Avrûpâ'luların İstanbul'a olân seyâhetlerinde mezkûr bîmârhânedden bi-l-iktibâs artık etıbbâ yavâş yavâş sağlam fikirler âlmağa başlâyıp nihâyet on sekizinci asırda maraz-ı akliyenin tahsiline esâslı bir tarik-i cedîde girdi.

1700 sene'î milâdiyesinde Bonet²⁰ ve bi-l-hâssa Morgagni'nin²¹ teşvikleriyle teşrih-i marazı sür'atle terakki edip Bonet etıbbâ-yı Arab'ın keşfi misüllü cinnetde ahşâ âfatının ehemmiyeti hakkında ısrâr ederek icrâ' eyledikleri feth-i meyyitlerde a'zâ-yı dâhiliyyede bulmuş oldukları tagayyürât hakkında uzun uzudaya tafsilât vermiştir.

19 İstanbul'un fethi 1453 sene'î milâdisine ve 857 sene'î hicriyesine müsâdifdir.

20 Aktaranın Notu: Theophile Bonnet (1620-1689).

21 Aktaranın Notu: Giovanni Battista Morgagni (1682-1771).

Sauvages²² (1702-1767) ihtilâlât-ı asabîyyeyi eşkâli /23/ muhtelifeye taksîm etmişdi ve (vésanies)²³ nâmiyle güzel bir plan vucûda getirdi.

Cullen²⁴ (1712-1792) sevda nazarîyyesini külliyyen red edib teşrih-i maraz-ı taharriyâtda bulunmak luzûmunu bildirdi.

O vakitler Pâris’de mecânin-i tahte’l-ârz-dâr, râtib u mazlum zindânlarda bulundurulur ve müteaffin samânlar üzerinde yatırılır ve müntin havâ teneffüs ettirilür ve gıdâ-yı gayr-i kâfi ile besleniyormuş. Üstleri başları eski ve kendileri zincîr u lâleler ile bağlı imiş. Bu biçâreler yortu günlerinde âleme teşhir edilerek kafes-i derûnda bulunan vahşî hayvânlara icrâ’ edilidigi misüllü kızdırılarak eglenilir imiş. Nihâyet 1792 sene’i milâdiyesinde (Pinel) mecâninin bu hâlini külliyyen ıslâh etmiş ve nâmını tabâbet-i ilel akliyyede ibkâ ederek Bukrât misüllü bir devr-i cedid açmıştır.

Mûmâ-ileyh 1755 sene’i milâdiyesinde tevellüd edub 1792’de (Bicêtre)’de mecâninin hizmet-i tabâbetine ta’yin olunmuş ve onların mücib-i ekdâr olân hâllerini ıslâha ve üzerlerinden zincirleri ref’e muvaffak olmuş ve yolsuz tedâviye ve muâmelât-ı cebriyyeye kârşî onlara yoluyla müdâvât u rıfk ile muâmele etmiştir.

Velhâsıl müdâvât-ı menutiyyenin esâsını vaz’ ettiği gibi mecânine mahsûs olarak ayrıca emâkin inşasına lüzum göstermiş ve emâkin-i mezkûrenin fenne tabbiken taksîmâtına ve usûl-i idârelerine dâ’ir hayli maâlûmât i’tâ etmiştir.

/24/ Havf-ı min-el-et’ime giriftâr olân mecânin-i mukaddemâ açıklıktan ölüb gitmekte iken (Pinel)²⁵ bunları sonda ile cebren tagdiye etmek fikrini verüp mühharan (Esquerol) ilk defa olarak anı icraya muvaffak olmuştur. Gerçi Pinel tabâbet-i akliyyece şu zikr olunan sûretlerle ıslâhat-ı azîmeye muvaffak olmuş ise de cihet-i fenniyyece o kadar terakkiyâte hizmet edememiştir.

Mûmâ-ileyh mânya, mâlihulya, ateh ve fedmiyetden ibaret olmak üzere dört nev’i cinnet tanırmış, ateh ile fedmiyeti kara-tîniyet ve hall-i belâdetle tahlit edermiş. Pinel’den sonra kendî şâkirdi olan (Esquirol)²⁶ iktidâr-ı aklî ve ilmiyyesiyle tabâbet-i ilel akliyyeye pek çok şeyler ilâve etdi ve büyük şehirlerde bîmârhâneler te’sîs ve küşâd ettirdi ve bir hayli eserler yazdı. Pinel’in kabul etmiş olduğu eşkâl-i cunûniyyeye hezeyânât-ı husûsisiyyeyi (monomanileri) ilâve etdi.

Fedmiyeti atehden tefrîk eyledi. Felc-i umuminin vucûduna kat’iyen hükm edemeyip şübhe ederdi.

22 Aktaranın Notu: François Boisser de Sauvages.

23 Aktaranın Notu: Vésanic: (Fransızca) Psikozları tanımlar.

24 Aktaranın Notu: Avec Cullen.

25 Pinel, *Traité Médico-Philosophique Sur l’aliénation Mentale*, 2 édition, 1809.

26 Esquirol, *Des Maladies Mentales*, Paris 1838.

Kezallik Pinel'in talebesinden olan (Géorget)²⁷ dahî /25/ o vakte kadar ateh ile tahlit edilen hall-i belâdeti tefrik etdi. Ba'de Esquirol'un şâkirdânı olan (Bayle)²⁸, (Delaye)²⁹ (Foville)³⁰ ve (Calmeil)³¹ tarafından bittahari felç-i umûminin arâz-ı afâtı meydâna kondu.

Salpêtrière'de (Trélat)³² (La Folie Lucide)³³ nâmında bir mecmua-ı meşahedât tahrîr ü neşr etti. İşbu mecmûada Felix Voisin dahî fedmiyete dâ'ir pek çok maâlûmât itâ eylemişdir. Frânsa'da (Pinel) ile (Esquirol) şöhet bulduklarını esnâda Almanya'da ilm-ü'l-rûh esâsı üzerine mübtteni olân (mekteb-i rûhiyyun)a karşı bir müddet sonra yine Almanya'da bir de (mekteb-i maddîyûn) te'sis edildi. İşbu mektebde (Griesinger)³⁴, Schraeder van der Kolk³⁵, Jocabi, (Nasse)³⁶ taraflarından ilm-ü'l-rûh ulemasının efkâr-ı müfritelerine itirâz edilerek cinnetin esbabı ve menşe'i âfat-ı dimâğiyye olduğu bildirildi.

Bilâhare (Falret)³⁷ monomani meselesini ibtâl ederek emrâz-ı akliyyeye dâ'ir efkâr-ı cedîde vas' eyledi (Morel)³⁸ /26/ ve (Laséque)³⁹ gibi şâkirdler yetiştirdi. (Morel) cinnetde verâset ile istihâle-i reddiyye-i bedenîyyenin bir te'sir-i sarîhi olduğunu ilk def'a olarak bildirdi ve cinnetin esbabına göre tertîb edilmiş bir taksîm esbâbı vucûda getirdi. O vakte kadar mevki icrâya konulamayan vesâit gayrı cebrîyyeye kabûl ettirdi.

(Laséque) (1812-1883) dahî mukaddemâ mâlihulyâ ile tahlit edilmiş olan hezeyân-ı itisâfiye ilk def'a olarak tefrik eyledi.

Ba'de (Baillarger)⁴⁰ hesaba gelmez derecede keşfiyyât-ı klînikeyyeye muvafak oldu ve hayâlât-ı hisîsiyye dâ'ir tafsîlât verdi ve bu dahî birçok şâkird yetiştirdi bunlardan (Marcé)⁴¹ (1828-1864) hocasının mütealaatını cem' ederek neşr etdi.

27 Géorget, *Discussion Médico-Légale Sur la Folie*, 1826.

28 Aktaranın Notu: Antonie Laurent Bayle (1799-1858).

29 Aktaranın Notu: Jean-Baptiste Delaye (1789-1879).

30 Aktaranın Notu: Achille Foville (1799-1878).

31 Calmeil, *De la Folie Considérée au Point de vue Pathologique, Phylosophique, Hystérique et Judicare*, Paris 1845.

32 Aktaranın Notu: Ulysse Trélat (1795-1879).

33 Aktaranın Notu: La Folie Lucide, 1861 yılında Paris'te kurulmuş olan akıl hastanesi.

34 Aktaranın Notu: Wilhelm Griesinger (1817-1868).

35 Aktaranın Notu: (1834-1902).

36 Aktaranın Notu: Christian Friedrich Nasse (1778-1851).

37 Falret, *Des Maladies Mentales et des Asiles d'aliénés*, Paris 1854.

38 Morel, *Traité des Dégénérescences de l'espece Humaine*, Paris 1857.

Morel, *Traité des Maladies Mentales*, Paris 1860.

39 Laséque, *Etudes Médicales*, Paris 1884.

40 Baillarger, *Recherche Surlas Maladies Mentales*, Paris 1890.

41 Marcé, *Traité Pratique Des Maladies Mentales*, Paris 1862.

Bundan sonra (Fodere),⁴² (Parchappe)⁴³, (Legrand Du Saulle)⁴⁴, (Falret)⁴⁵, (Foville)⁴⁶, (Luys)⁴⁷, (Ball)⁴⁸, (Charcot)⁴⁹ gibi birçok meşâhir etibbâ tarafından emrâz-ı akliyyeye ve gerek tıbb-ı kânun-i mecânine dâ'ir Fransa'da bir hayli kütüb-ü tıbbiye tahrîr edilmiş olduğu gibi memalik-i sâ'irede dahî (Conolly)⁵⁰, (Guislain)⁵¹, (Westphal)⁵², /27/ (Krafft- Ebing)⁵³, (Hack Tuke)⁵⁴, (Koraskof)⁵⁵ gibi meşâhir taraflarından dahî bir hayli eserlar vucûda getirilmiştir.

Elyevm gerek Frânsa ve gerek memâlik-i sâ'irede birçok ettibâ tabâbet-i ile akliyyenin terakkiyâtına sarf-ı mesâi etmektedirler.

Artık bulunduğumuz asra gelmiş olduğumuzdan âtideki terakkiye intizaren sükût etmek lazımgelir.

Gelelim İstanbul'un fethinden sonra bizde yapılan bimârhânelere:

İstanbul'un fethinden sonra ilk defâ' olarak (875)⁵⁶ sene'i hicriyesinde inşâ edilen Bimârhâne-i Ebu'l-Feth Sultân Mehmet'dir.

İkincisi (936)⁵⁷ senesinde inşâ edilen Bimârhân-i Hasekî Sultân'dır.

Üçüncüsü (963)⁵⁸ senesinde inşâ edilen Bimârhân-i Sultân Süleymân'dır.

Dördüncüsü (991)⁵⁹ senesinde inşâ olunan Bimârhân-i Valide' Atik yani şimdiki Toptaşı Bimârhânesi'dir.

Beşincisi (1026)⁶⁰ senesinde inşâ olunan Bimârhân-i Sultân Ahmet'dir. O vakitler işbu beş aded bimârhâlerde üç yüzü mütecâviz mecânin bulunur ve bunlar et'ime nefise ile beslenir ve çalgı ve hânendeler ile eğlendirilirmiş fakat zabtı müş-

42 Aktaranın Notu: François-Emmanuel Fodere (1764-1835).

43 Aktaranın Notu: Jean-Baptiste-Maximien Parchappe de Vinay (1800-1866).

44 Aktaranın Notu: Henri Legrand du Saulle (1830-1886).

45 Aktaranın Notu: Jules Falret (1828-1902).

46 Aktaranın Notu: Achille Louis Foville (1799-1878).

47 Aktaranın Notu: Jules Bernard Luys (1828-1897).

48 Aktaranın Notu: Benjamin Ball (1833-1893).

49 Aktaranın Notu: Jean Martin Carhcot (1825-1893).

50 Aktaranın Notu: John Conolly (1794 -1866).

51 Aktaranın Notu: Joseph Guislain (1797-1860).

52 Aktaranın Notu: Carl Friedrich Otto Westphal (1833-1890).

53 Krafft-Ebing, *Traité Elinique de Psychiatrie, Traduction Française*, d'E. Laurent, Paris 1897.

54 Aktaranın Notu: Daniel Hack Tuke (1827-1895).

55 Aktaranın Notu: Serguei Sergueievitch Korsakoff (1854-1900).

56 Aktaranın Notu: (1470).

57 Aktaranın Notu: (1529).

58 Aktaranın Notu: (1555).

59 Aktaranın Notu: (1583).

60 Aktaranın Notu: (1617).

kil olânlar demir zincirlerle bağlanıp şu hâl tâ Süleymâniye-i Bimârhânesi'ne /28/ ser-tabîb ta'yîn olunan mütevevfâ (Monceri)⁶¹ Efendi zamanına kadar devâm etmiş ve mûm'a-ileyh mecânin üzerinden mezkûr zincîr ve lâleleri ref' ederek (Pinel de Konstantinepol) nâmını âlmıştır.

Dersaâdet'de dördüncü olarak küşâd edilen Toptaşı Bimârhânesi Sultân Selim-i Sâni Hazretleri'nin halileleri ve Sultân Murâd-ı Sâlis Hazretleri'nin vâlideleri olân (Nûr Bânû) Sultân Hazretleri tarafından inşâ ettirilmiştir.

Bimârhâne olarak inşâ edilen mahal şimdiki nisâ dâiresidir.

Erkekler dâiresinin yukarı kısmı dâr-ül-hadîs ve aşağı kısmı dahî me'vâ-i muhaddîsin imiş. Bunlar devr-i Sultân Selim Hân-ı Sâlis'de Nizâm-ı Cedid Ocağı küşâd olduğu esnada suvârî askerine kışla olarak tahsîs olunmuş vebilâhire nizâm-ı mezbûr fesh edilerek mahal-i mezkûr muattal kalmış ve ba'de yine asakir-i nizâmiye süvârisine mahal ü mehvâl olmak üzere ta'mîr ve tecdîd edilmiştir. Cennet-mekân Sultân Mahmûd zamânında, 1241⁶² senesinde Yeniçeriler'in lağv ile Nizâm-ı Cedid'in ihdâsında işbu dâire ittisâlinde bir köşk (ki şimdiki memureyn dâiresidir) inşâ edilip meşârun-ileyh hazretleri mezkûr köşkü teşrif ve askeri ba'del istishâb Haydar Paşa'daki ta'limhâneye giderek Nizâm-ı Cedid efrâdına ta'lim ettirmiş. Kışla hâlinde ne kadar devâm ettiği meçhul olub ancak 1272⁶³ senesinde zuhûr eden kolerada hastahâne olarak isti'mâl olunmuş vebilâhire askerî elbise deposu hâlinde /29/ kullanılmakta iken Süleymaniye Bimârhânesi'nde zuhûr eden sârî ve müstevli bir hastâlıktan naşı 1289⁶⁴ senesi teşini evvelinin yirmi yedinci çarşamba gecesi mezkûr Süleymaniye'deki mecânin işbu dâireye nakl olunmuş ve o zamândan beri (Toptaşı Bimârhânesi) nâmiyla yâd olunmakta bulunulmuştur. /30/

61 Aktaranın Notu: Mongeri Luigi (1815-1885).

62 Aktaranın Notu: (1826).

63 Aktaranın Notu: (1856).

64 Aktaranın Notu: (8.11.1873).

Ekler:

Ek 1: *Muhtasar Emrâz-ı Akliyye'nin* Fihristi

FİHRİST

Mukaddime	3
Cüz'-i Evvel (Tarih-i Tabâbeti Akliyye)	5
Cüz'ü Sâni (Ale-l Umûm Emrâz-ı Akliyye)	
Bâb-1 Evvel: Ta'rif-i Cinnet	30
Bâb-1 Sâni: Esbâb-ı Umûmiyye-i Akliyye	32
Fasl-1 Evvel: Esbâb-ı Mühimme	33
Kısm-i Evvel: Esbâb-ı Mühimme Umûmiyye	33
Kısm-1 Sâni: Esbâb-ı Mühimme Şahsiyet	34
Fasl-1 Sâni: Esbâb-ı Mûcibât.	39
Kısm-i Evvel: Esbâb-ı Mûcibe-i Ma'neviyye	39
Kısm-1 Sâni: Esbâb-ı Mûcibe-i Maddiyye	41
"1" Esbâb-ı Mevziyye	41
"2" Esbâb-ı Umûmiyye	42
"3" Esbâb-ı Fisyoloji	43
"4" Esbâb-ı Semiyye	43
Bâb-1 Sâlis: Arâz-ı Ale-l Akliyye (Anâsır-ı Arâziyye-i Cünûniye)	43
Mebhas-1 Evvel: Anâsır-ı Bünyeviyye	43
Kısm-1 Evvel: Bünyeviyye-i Kavîyye "İstihâlât-ı Reddiyye"	46
Kısm-1 Sâni: Anâsır-ı Bünyeviyye-i Gayr-i Kavîyye	49
Mebhas-1 Sâni: Anâsır-ı Arâziyye Vazifiyye	49
Fasl-1 Evvel: Umûmiyye	51
Fasl-1 Sâni: Anâsır-ı Arâziyye Kısmı	51
Kısm-1 Evvel: Anâsır-ı Kısmiyye-i Vazifiyye-i Rûhiyye	51
(1) Tagayyurât-ı Melekât-ı Akliyye	51
Teşevvüş-ü Efkâr	52
Efkâr ve Tagayyurât-ı Hezeyânât	53
Hezeyân	67

Kuvve-i Hâfızanın İhtilâlâtı	70
İhtilâlât-ı Hayâliyye	77
İhtilâlât-ı Mümeyyüze	78
İhtilâlât-ı Müdrike	80
Dikkatin İhtilâlâtı	82
İhtilâlât-ı Vicdâniyye	83
İrtibât ve Teselsül Efkârın Tagayyurâtı	84
Hayâlat-ı Hissiyye	87
Galatât-ı Hissiyye	99
(2) Tagayyurât-ı Melâkat-ı Nefsâniye	101
(3) Tagayyurât-ı Tahrikiye:	104
A. Hezeyân-ı Sevk-i Tabî'i	104
B. Hezeyân-ı Fa'âl ve Harekât	105
Kısm-i Sâni: Anâsır-ı Vâzifeyi Kısm-i Bedeniyye	108
A. İhtilâlât-ı Vezâif-i Asabiyye	108
B. Hayât-ı İnsâniyenin İhtilâlâtı	109
Bab-ı Râbi: Teşhis-i Ale-ı Akliyye	109
Bab-ı Hâmis: Seyr-i Ale-ı Akliyye	111
Bab-ı Sâdis: İmtidâd. İntihâ' İhtilâlât	114
Bab-ı Sâbi': İnzâr	116
Bab-ı Sâmin: Müdâvât-ı Umûmiyye-i Ale-ı Akliyye	119
Tedâbir-i Vâkiye	120
Tedâbir-i Şâfiye Müdâvât-ı Maneviyye. Tecrid vesâire	121
Müdâvât-ı Mâdiyye. Tedâbir-i Sıhiyye vesâire	126
Bab-ı Tâsi': Teşrih-i Marazî	140
Bab-ı Âşir: Tasnîf-i Arâz-ı Akliyye	142
Cüz'ü Sâlis	
(Ale-ı İnfirâd-ı Arâz-ı Akliyye)	144
Bab-ı Evvel: İhtilâlât-ı Dimâgiyye-i İbtidâiyye "Cinnet-i Zâtiyye"	144
Fasl-ı Evvel: İhtilâlât-ı Dimâgiyye-i İbtidâiyye Vazifiyye	144
"Cünûn. Vesanie, Maraz-ı Rûhiyye"	
Kısm-ı Evvel: Cünûn-u Mütteammime	144
"1" Maniya, Maniya-ı Hadd, Maniya-ı Vâzih, Nümûne	144
Maniya-ı Taht-el-Hâdd	
"İhtidâd-ı Dimâgiyye, Teheyüc-i Maniya"	161
Maniya-ı Müzmin	165

“2” Mâlihulyâ “Cinnet-i Mağmûme”	168
Mâlihulyâ-ı Hadd, Vâzih, Nümüne	
Mâlihulyâ Taht-el-ilhâd “İnhitât-ı Mâlihulyâ”	180
Mâlihulyâ-ı Müzmin	188
“3” Cinnet. “Cinnet-i Zü-ş-şekleyn”	190
[Cinnet-i Devriyye, Cinnet-i Mütenâvibe, Cinnet-i Maniya İnhitâtı]	190
“4” Teşevvüş-ü Akl. Teşevvüş-ü Akl-i Hadd	
[Ateh-i Hadd, Amentia, Hezeyân-ı Humûd]	197
Teşevvüş-ü Akl-i Hadd-ı Basit	198
Teşevvüş-ü Akl-i Hadd	201
“Hezeyân-ı Nevm ile Müterafik Teşevvüş-ü Akli”	
Teşevvüş-ü Akl-i Hadd-ı Hurâfeyyi, “Hezeyân-ı Hurâfeyy-i Hadd”	202
Teşevvüş-ü Akl-i Hadd “Belâdet”	202
Teşevvüş-ü Akl-i Fevk-al-Hadd, Teşevvüş-ü Akl Zât-üs-Seyâhâya, Hezeyân-ı Hadd	209
Teşevvüş-ü Akl-i Müzmin	214
Ateh-i Kabl-elvakt “Ateh Muaccel”:	216
Kısm-i Sâni: Cünnûn-i Gayr-i Mütammime “Paranoya”	234
Hezeyân-ı Mutarriden Mürtakî	235
“Hezeyânat-ı Kısmiyye, Paranoya-ı Müzmin”	
1. Devr-i Teferrüc veya Devr-i Tahlil-i Tefekkürîyye.	237
“Hezeyân-ı Merak”	
2. Devr-i Kemâl veya Tezâhür-u Hezenâyat:	238
Hezeyân-ı Tazallüm (De Lasegue)	239
Hezeyân-ı Mezhebî veya Tasavvufî	243
Hezeyân-ı Aşkiyye, Platonikiyye, Hasedî	245
3. Devr-i Tehavvil-i Şahsiyyet	245
“Hezeyân-ı İkbâl-Peresttiyye”	
Fasl-ı Sâni: İhtilâlat-ı Dimâgiyye-i İbtidâiyye Bünyevî	251
Kısm-ı Evvel: Ma’lûliyyet-i Rûhiyyat-ı Nümune	
“İstihâle-i Reddiyye”	251
“1” Adem-i Tevâzün-i Rûhi “Zevi-l İstihâlât-ı Ulviyye”	252
“2” İstihâlât-ı Mütevessi’ Bi-l-hâssa	
“Zevi-l İstihâlât-ı Mütevessi”	255
1. İstihâle-i Reddiyyenin Basiti	255
2. Maraz-ı Rûhiyye ile Müterafik İstihâlât	256
Arâz-ı Müctemia Lahakika İstihâlîyye	258
“Efkâr-ı Musallat ve Hareket-i Gâyri-İhtiyâriyye”	
Emraz-ı Rûhiyye-i İstihâlîyye	274
3. Hilkat-i Mayûbe-i Dimâgiyye “Zevi’l İstihâlât-ı Süfliyye”	282
Belâhet	282

Fedm-iyyet	290
Kıretinit (Cretinisme)	300
Milsidom (Myxodeme)	308
Kısm-i Sâni: Ma'lûliyyet-i Rûhiyye-i Gayri Nümune "İnkirâz-ı Rûhî"	312
Ateh	313
Ateh Felci, Felc-i Umûmî "Mürtaki" Mecânîn, Cinnet-i Felciyye, de Bayle	323
Bab-ı Sâni: İhtilâlat-ı Dimâgiyye-i Tâliyye veya Arâziyye	361
Fasl-ı Evvel: Cinnet-i Asabiyye	361
Cinnet-i Sar'aviyye	362
Cinnet-i İhtinâk-ı Rahmiyye	373
Cinnet-i Hüzâl-i Asabiyye	383
Cinnet-i Horenik (Choreique)	385
Cinnet-i Dâ-ül-Cümûdiyye	387
Cinnet-i Felciyye-i Temelliyye	389
Cinnet-i Cutre-i Cuhûz-i Ayniyye	390
Cinnet-i Sill-i Zâhiriyye	390
Fasl-ı Sâni: Cinnet-i Semmiyye	391
Cinnet-i Küüliyye	391
Dâim-ül Küül Hadd	392
Hezeyân-ı Mürteiş	396
Dâim-ül Küül-i Müzmin	403
Felc-i Umûmi Kizb-i Küüli	411
Cinnet-i Üsrûbi	413
Cinnet-i Morfiniyye	417
Fasl-ı Sâlis: Cinnet-i Diyâteziye	420
Cinnet-i Dereniyye	421
Cinnet-i Resye-i	423
Cinnet-i Nikrîs-iyye	428
Cinnet-i Efrenciyye	429
Cinnet-i Seretânîyye	443
Cinnet-i Tebevül-i Sekriyye	445
Cinnet-i Fakrû'd-demiyye	445
Cinnet-i Pelagruye (Pellagreuse)	446
Fasl-ı Râbia: Cünûn-u Alâkavi	450
"1" Hâlât-ı Tenâsüliyyeyi Fiziyojijeyi Merbût-ı Cünûn:	450
Cinnet-i Bülûgiyye	450

Cinnet-i Tamsiyye	453
“2” A’zâyı Tenâsülliyenin Âfâtına Merbût-ı Cünûn:	454
Cinnet-i Âfat-ı Rahmiyye	454
Cinnet-i Nifâsiyye	455
“3” Cihâz-ı Hazmiyenin Âfâtına Merbût-ı Cünûn:	459
Cinnet-i Mideviye-i Miâiyye	459
Cinnet-i Kebediyye	461
Cinnet-i Didâniyye	462
“4” Cihâz-ı Hazmiyenin Âfâtına Merbût-ı Cünûn:	463
Cinnet-i Kilyeviyye ve Mesâniyye	463
“5” Cihâz-ı Deverâniyenin Âfâtına Merbût-ı Cünûn:	464
Cinnet-i Kalbiyye	464
Fasl-ı Hamis: Cünûn-u İntânîyye “Hezeyân-ı Hummâvî”:	466
Cinnet-i Cederiyye	466
Cinnet-i Humre-viyye	467
Cinnet-i Koleraviyye	467
Cinnet-i Hummâ-yı Tifoyide	469
Cinnet-i Hummâ-yı Naibe	472
Cinnet-i Nezle-i Müstevliyye	473
Cinnet-i Dâ’ül-keleb	474
-ZEYL-	
Usûsl-ü Muâyene ve İsticvâb-ı Mecânin	475
Hacz u Hacz-ı Mecânin	482
Mesuliyet-i Kanuniye-i Mecânin	490
Cerâim u Cinâyât-ı Mecânin	491
Tıbb Kanunı Nokta-ı Nazarınca Usûl-i Teftiş ve Muâyene	499
Tıbb Kanunı Rapportları	509
SON	530

Ek 2: Muhtasar Emrâz-ı Akliyye'nin Fihristinin Sadeleştirilmiş**İÇİNDEKİLER**

Önsöz	3
Birinci Kitap (Psikiyatri Tarihi)	5
İkinci Kitap (Genel Akıl Hastalıkları)	
Birinci Bölüm: Akıl Hastalığının Tanımı	30
İkinci Bölüm: Akıl Hastalıklarının Genel Nedenleri (Etiyolojiler)	32
Birinci Fasıll: Mühim Sebepler (Predispozan Nedenler)	33
Birinci Kısım: Genel Önemli Sebepler	33
İkinci Kısım: Kişisel Önemli Sebepler	34
İkinci Fasıll: Gerekçeler (Nadir Görülen Nedenler)	39
Birinci Kısım: Manevi Gerekçeler	39
İkinci Kısım: Maddi Gerekçeler	41
"1" Lokal Sebepler	41
"2" Genel Sebepler	42
"3" Fizyolojik Sebepler	43
"4" İrsi Sebepler	43
Üçüncü Bölüm: Akıl Hastalıklarının (Semptomatik) Elementleri	43
Birinci Bahis: Bedensel Elementler (İşlev Bozuklukları)	43
Birinci Kısım: Sağlam Bünyeli "Değişimi Reddetme"	46
İkinci Kısım: Sağlam Olmayan Bünyenin Elementleri	49
İkinci Bahis: İşlevsel Semptomların Elementleri	49
Birinci Fasıll: Genel	51
İkinci Fasıll: Kısmi Semptomların Elementleri	51
Birinci Kısım: Kısmi Ruhsal İşlev Bozuklukları	51
(1) Akli Melekelerin Bozulması	51
Düşüncelerin Bozulması	52
Efkâr ve Değişen Hezeyanlar	53
Hezeyan	67
Hafıza Kaybı	70
Hayal Gücü Bozuklukları	77

Yargısal Bozukluklar	78
Akıl Yürütme Bozuklukları	80
Dikkat Bozukluğu	82
Bilinç Bozuklukları	83
Fikir Birliği Bozuklukları	84
Sanrılar (<i>Halüsinasyonlar</i>)	87
Yanılsamalar (<i>İllüzyonlar</i>)	99
(2) Afektif Bozukluklar	101
(3) Hareket Bozuklukları	104
A. İçgüdüsel Hezeyanlar	104
B. Eylemsel Hezeyanlar	105
İkinci Kısım: Kısmi Bedensel İşlev Bozuklukları	108
A. Sinirsel İşlev Bozuklukları	108
B. Gündelik Hayata Dair Bozukluklar	109
Dördüncü Bölüm: Akıl Hastalıklarının Teşhisi	109
Beşinci Bölüm: Akıl Hastalıklarının Seyri	111
Altıncı Bölüm: Süresi ve Sona Ermesi	114
Yedinci Bölüm: Sürenin Uzaması	116
Sekizinci Bölüm: Genel Akıl Hastalıklarının Tedavisi	119
Önleyici Tedbirler	120
İyileştirici Manevi Tedavi Tedbirleri. Tecrit vs.	121
Maddi Tedaviler. Sıhhi Tedbirler vs.	126
Dokuzuncu Bölüm: Anatomik Patoloji	140
Onuncu Bölüm: Akıl Hastalıklarının Semptomlarının Tasnifi	142
Üçüncü Kitap	
(Akıl Hastalıklarının Semptomlarının Ayrımı)	144
Birinci Bölüm: İlkel Zihinsel Bozukluk “Kişisel Cinnet”	144
Birinci Fası: İlkel Zihinsel İşlev Bozukluğu	144
“Akıl Hastalığı. Vesania (<i>Vesani</i>), Piskoz”	
Birinci Kısım: Yaygın Akıl Hastalığı	144
“1” Manya, Şiddetli Manya, Açık Manya, Tipik Akut Manya	144
“Zihinsel Eksiltasyon, Aşırı Heyecan”	161
Kronik Manya	165
“2” Melankoli “Üzüntü Cinneti”	168
Şiddetli Melankoli, Açık, Tipik Akut Melankoli “Depresyon”	180

Kronik Melankoli	188
“3” Cinnet. “Cinnetin İkili Şekli”	190
[Devreden Cinnet, Tekerrür Eden Cinnet, Depresyon]	190
“4” Zihin Karışıklığı. Şiddetli Zihin Karışıklığı	
[Şiddetli Bunama, Amentia, Ateşli Hezeyan]	197
Şiddetli-Basit Zihin Karışıklığı	198
Şiddetli Zihin Karışıklığı	
“Rüya Hezeyanı ile Karıştırılan Zihin Karışıklığı”	201
Şiddetli-Hurafeli Zihin Karışıklığı, “Şiddetli-Hurafeli Hezeyanın”	202
Şiddetli Zihin Karışıklığı “Apati”	202
Genel Şiddetli Zihin Karışıklığı, Beyin Zarı İltihabı, Menenjit	209
Kronik Zihin Karışıklığı	214
Erken Bunama:	216
İkinci Kısım: Parsiyel Cinnet “Paranoya”	234
Düzenli Artan Hezeyan	
“Hezeyan Türü: Kronik Paranoya”	235
1. Kuluçka Dönemi veya Kişisel Tefekkürün Tahlili.	237
“Merak Hezeyanı” (Hipokondriyak)	
2. Olgunlaşma Dönemi veya Hezeyanların Ortaya Çıkışı:	238
Persekütuar Tıp Sanrısı Bozukluk (De Lasegue)	239
Mezhebi (Dini), Mistik Hezeyan	243
Aşk Hezeyanı, Platonik Aşk, Kıskançlık	245
3. Kişilik Dönüşümü Dönemi	
“Büyüklik Hezeyanı”	245
İkinci Fasıl: İlkel Bedensel İşlev Bozukluğu	251
Birinci Kısım: Psişik Hastalıklar Örneği	
“Dejeneresans”	251
“1” Dezekilibrasyon “Yüksek Dejeneratlar”	252
“2” Kişiyeye Özgü Gelişen Dejeneratlar	
“Gelişen Dejeneratlar”	255
1. Basit Dejeneratlar	255
2. Psikoz ile Dejeneratlar	256
Dejeneratların Episodik Sendromları	
“Obsesyon ve Dürtü Kontrol Bozukluğu”	258
Dejenerant Psikozları	274
3. Zihinsel Monstrozite “Alt Dejeneratlar”	282
Alıklık	282

Zekâ Geriliği	290
Kretenizm	300
Miksödem	308
İkinci Kısım: Ruhsal İnvölüsyon Kusurları	
“Zihinsel Bunama”	312
Bunama	313
Paralitik Bunama, “İlerleyeci” Genel Felç Akıl Hastalığı,	
Felç Cinneti, Bayle Hastalığı	323
İkinci Bölüm: İkincil veya Semptomatik Zihinsel Alyenasyonlar	361
Birinci Fasıl: Nörotik Cinnet	361
Epileptik Cinnet	362
Histerik Cinnet	373
Nörastenik Cinnet	383
Koreik Cinnet	385
Kataleptik Cinnet	387
Kalıcı Felç Cinneti	389
Ekzoftalmik Guatr Cinneti	390
Tabetik Cinnet	390
İkinci Fasıl: Toksik (Zehirli) Cinnet	391
Alkolik Cinnet	391
Akut Alkolizm	392
Alkol Krizi	396
Kronik Alkolizm	403
Alkolik Genel Sahte-Felç	411
Kurşun Zehirlenmesi Cinneti	413
Morfik Cinneti	
Üçüncü Fasıl: Diyatez Cinneti	420
Tüberküloz Cinneti	421
Romatizmal Cinnet	423
Gut Cinneti	428
Frengi Cinneti	429
Kanser Cinneti	443
Diyabet Cinneti	445
Anemik Cinnet	445
Pellagrallı Cinnet	446
Dördüncü Fasıl: Sempatik Akıl Hastalığı	450
“1” Fizyolojik Genital Durumlarla İlişkili Akıl Hastalığı:	450
Hebefreni	450
Menstrüal Piskoz	453

“2” Genital Organların Etkileriyle İlişkili Akıl Hastalığı:	454
Uterinin Etkileriyle Oluşan Cinnet	454
Loğusa Humması	455
“3” Sindirim Sisteminin Etkileriyle İlişkili Akıl Hastalığı:	459
Gastrointestinal (Mide-Bağırsak) Cinnet	459
Hepatic (Karaciğer) Cinnet	461
Verminöz Cinneti	462
“4” İdrar Yollarının Etkileriyle İlişkili Akıl Hastalığı	463
Böbrek ve Mesane Cinneti	463
“5” Dolaşım Sisteminin Etkileriyle İlişkili Akıl Hastalığı	464
Kardiyak Cinneti	464
Beşinci Fasıl: Mikrobik Akıl Hastalığı “Ateşli Hezeyan”:	466
Çiçek Hastalığı Cinneti	466
Erizipel (Yılanlık) Cinneti	467
Kolera Cinneti	467
Ateşli Tifo Cinneti	469
Nöbetli Sıtma Cinneti	472
Gribal Cinnet	473
Kuduz Cinneti	474
-EK-	
Muayene Yöntemleri ve Akıl Hastaları ile Görüşme	475
Akıl Hastalarının Tecridi ve Men Edilmeleri	482
Akıl Hastalarının Cezai Sorumlukları	490
Akıl Hastalarının İşledikleri Suçlar ve Cinayetler	491
Tıp Kanunu Açısından Teftiş Yöntemleri ve Muayene	499
Tıp Kanunu Raporları	509
SON	530

Ek 3: *Dâr-ül-fünûn Tıp Fakültesi Mecmûası*, Cilt: 4 Sayı:7, Mektebi Tıbbiye-i Şahâne Matbaası, İstanbul 1922.

